

Skaidrojošā vārdnīca

Publicēts: 19.06.2020.

Atjaunināts: 14.04.2021.

Skaidrojošā vārdnīca

Dzimums / bioloģiskais dzimums - nozīmē bioloģisko piederību sievietēm vai vīriešiem, viņu bioloģiskās funkcijas. Vēsturiski cilvēka bioloģiskais dzimums tika noteikts pēc ārējām dzimumorgānu atšķirībām un bērns tika audzināts atbilstoši savam dzimumam. Mūsdienās bioloģiskais dzimums ietver ne tikai ārējās dzimumu atšķirības, bet arī ķermeņa hormonālo un hromosomu uzbūvi. Jau pirms dzimšanas atbilstoši hromosomām notiek arī atšķirīga smadzeņu attīstība, kas redzama pusaudžu vecumā, kad organisms izstrādā noteiktus hormonus, kuru ietekmē pusaudžiem parādās sekundārās dzimuma pazīmes. Neraugoties uz bioloģiskajām atšķirībām visos līmeņos, līdzību sievietes un vīrieša ķermenī ir daudz vairāk nekā atšķirību. (6)

Dzimums / sociālais dzimums / dzimte- specifisku kultūras ietekmē veidojušos īpašību kopums, kas nosaka sieviešu un vīriešu sociālo uzvedību. Šis jēdziens raksturo sociāli izveidojušās attiecības starp vīriešiem un sievietēm. Sociālā dzimuma apzināšanās notiek socializācijas ietekmē - sociālo procesu rezultātā indivīds iegūst sociālo pieredzi, darbojoties un kontaktējoties ar citiem, indivīds iemācās noteiktas normas un vērtības, kas ļauj viņam funkcionēt kā sabiedrības loceklim. (6)

Dzimumsociālās / dzimumu lomas - tradicionāli pieņemtas lomas, kas izveidojušās socializācijas (audzināšanas, mediju, citu faktoru ietekmēs) rezultātā, bet kurām nav rodams objektīvs pamatojums, tomēr rezultātā tās ierobežo cilvēku uzvedību un arī viņu labklājību un labsajūtu. Dzimumu lomu piemēri ir vīrietis - ģimenes apgādnieks vai sieviete - mājsaimniece. (5)

Dzimumstereotipi - uzskati par sievietei un vīrietim piemītošām īpašībām, kas balstīti uz aizspriedumiem, nekritiskiem pieņēmumiem un neobjektīvu vērtējumu. Tieši dzimumstereotipi ļoti bieži ir dzimuma diskriminācijas pamatā, liedzot viena vai otra dzimuma pārstāvim izvēlēties noteiktu nodarbinātības veidu vai uzvedību. (5)

Diskriminācija - aizliegta atšķirīga attieksme, kuras mērķis vai rezultāts ir personas nostādīšana mazāk labvēlīgā situācijā attiecībā pret citu personu, kas atrodas ar šo personu salīdzināmos apstākļos, un kuras pamatā ir aizliegtas atšķirīgas attieksmes izpausme, tajā skaitā personas aizskaršana un norādījums personu diskriminēt. (4)

Tiešā dzimuma diskriminācija - situācija, kad viena dzimuma pārstāvim tiek noteikti labāki nosacījumi nekā otra dzimuma pārstāvim. (3)

Netiešā dzimuma diskriminācija - situācija, kad neitrāls nosacījums vai kritērijs rada sliktākus apstākļus vienam dzimumam. (3)

Dzimumu līdztiesība - situācija, kad vīriešu un sieviešu loma sabiedrības attīstībā tiek atzīta par līdzvērtīgu, viņiem tiek piešķirtas vienādas tiesības un vienāda atbildība, nodrošināta vienāda pieeja resursiem un to izmantošanas iespējas. Vīriešu un sieviešu ieguldījums sabiedrības labā un viņu problēmas tiek uzvertas kā līdzvērtīgas. Dzimumu līdztiesība attiecināma gan uz de iure līdztiesību, gan uz de facto līdztiesību. (1)

"De jure" dzimumu līdztiesība - formālā, legālā līdztiesība, kas ir garantēta valsts normatīvajos aktos. (1)

"De facto" dzimumu līdztiesība - reālā līdztiesība, situācija, kad ne vienam, ne otram dzimumam nav sistemātisku ierobežojumu (nevienlīdzīgu iespēju, pienākumu, dzīves situāciju vai statusa) de jure līdztiesības īstenošanai. (1)

Pozitīvā dzimuma diskriminācija - īpaši pagaidu pasākumi, kuru mērķis ir paātrināt vīriešu un sieviešu faktiskās vienlīdzības sasniegšanu. Šie pasākumi jāpārtrauc, kad sasniegti ar dzimumu līdztiesības nodrošināšanu saistītie mērķi. (5)

Dzimuma perspektīva - viedoklis, skatījums, skatupunkts, no kura raugoties, tiek analizētas norises sabiedrībā, īpaši pievēršot uzmanību dzimumam, tādējādi atklājot atšķirības, kas var norādīt uz dzimuma diskrimināciju, vai arī konstatējot līdzīgu abu dzimumu stāvokli. (5)

Dzimumu līdzsvars - situācija, kad dažādās darbības sfērās iesaistīts apmēram vienāds sieviešu un vīriešu skaits. Pastāv uzskats, ka dzimumu līdzsvara trūkums liecina par dzimuma diskrimināciju un liedz optimāli izmantot sabiedrības resursus. (5)

Integrētā pieeja dzimumu līdztiesības īstenošanai (angl. - gender mainstreaming) - process, kura gaitā tiek izvērtēta plānoto pasākumu (ieskaitot likumus), politikas vai programmas ietekme uz sievietēm un vīriešiem visās sfērās un nozarēs. Tā ir stratēģija, kas iekļauj gan sieviešu, gan vīriešu intereses un pieredzi kā neatņemamu politikas un programmu veidošanas, īstenošanas, monitoringa un vērtēšanas sastāvdaļu visās politikas, ekonomikas un sociālajās jomās, lai sieviešu un vīriešu stāvoklis uzlabotos un netiktu veicināta nelīdztiesība. (2)

Dzimumu līdztiesības principa integrēšana budžeta veidošanā - budžeta izvērtēšana no dzimuma perspektīvas, noskaidrojot, cik lielā mērā gan sievietes, gan vīrietis ir ieguvēji no esošajiem vai plānotajiem izdevumiem, kā arī vai tiek veicināta dzimumu līdztiesība. (5)

Izmantotie avoti

(1) LR Labklājības ministrija. Konceptija dzimumu līdztiesības īstenošanai. Rīga, 2003.

(2) UN Division for the Advancement of Women. Extract from Report of the Economic and Social Council for 1997, <http://www.un.org/womenwatch/daw/csw/GMS.PDF>. Tulkojums latviešu valodā publikācijā "ANO Attīstības programma. Dzimumu līdztiesības principa integrēšana praksē. Rīga, 2003".

(3) Buklets „Dzimumu līdztiesība: Kas jāņem vērā darba attiecībās?” Izdots Labklājības ministrijas ESF nacionālās programmas projekta „Kapacitātes stiprināšana nodarbinātības un dzimumu līdztiesības politikas izstrādē un ieviešanā iesaistītajām institūcijām” ietvaros.

(4) Tiesībsarga biroja mājaslapa http://www.tiesibsargs.lv/lat/diskriminacijas_noversana/

(5) ANO Attīstības programma. Dzimumu līdztiesības principa integrēšana praksē. Rīga, 2003.

(6) Костикова И.В. Введение в гендерные исследования, Москва, 2005.

<https://www.lm.gov.lv/lv/skaidrojosa-vardnica>